

rahim Bey'in Turgutoğulları'nın teşviklerine kapıldığını söylemişti. Yapılan anlaşma gereği İbrahim Bey, Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvetler gönderdi. II. Kosa va Savaşı sırasında yolladığı Akçayluoğlu kumandasındaki askerî birliklerin önemli bir kısmı Turgutlular'dan meydana geliyordu. Hatta bunlar kılık kıyafetlerinin düzensizliği, perişan görünüşleri dolayısıyla alay konusu olmuşlardı.

Fâtiht Sultan Mehmed'in Karaman ülkesine yönelik askerî harekâtı sırasında Turgutlular'ın yurtları da tahrip edildi (872/1468); beyleri Tarsus'a kaçtı. Bu zatın Ömer Bey olması muhtemeldir. Karamanoğlu Kasım Bey'in beylerbeyi durumundaki Ömer Bey, Osmanlılar'a karşı çetin bir mukavemet gösterdi. 875'te (1471) vefatı üzerine yeri Adaloğulları'ndan Paşa Bey'e verildi. Karaman ilinin fethedilmesiyle Akkoynlular'a sığınan Kasım Bey, Fâtiht Sultan Mehmed'in ölümünden sonra Bayezid ile Cem Sultan arasında saltanat mücadelesinin çıkmasını fırsat bilerek İç İl'e geldi; buradaki Turgut, Varsak ve diğer oymaklar tarafından sevinçle karşılandı. Kasım Bey, II. Bayezid ile anlaşarak İç İl'de beylik yaptı. 888'de (1483) ölümünün ardından annesi Karaman hânedanından olan Turgutoğlu Mahmud Bey'in aynı mevkiye geçirilmesi II. Bayezid'den rica edildiye de padişah bunu kabul etmedi. Mahmud Bey, Osmanlı-Memlûk savaşı esnasında Memlûkler'i tuttuğundan üzerine kuvvet gönderilince (1487) Turgutoğlu ailesi mensupları ile birlikte Halep'e kaçtı. 906 (1500) yılında bir tahrir görevlisi Karaman ilindeki timarları bir misli arttırdınca Osmanlılar'dan yüz çeviren Karaman siphileriyle Turgut ve Varsak oymakları İran'da bulunan Karamanoğlu Mustafa'yı çağırıp hükümdar ilân ettiler. Fakat ertesi yıl Sadrazam Mesih Paşa kalabalık bir askerle Karaman iline gelip Mustafa'yı Memlûkler'e sığınmaya mecbur bıraktı.

Turgutlular, Karaman ilinin Osmanlılar'ın eline geçmesine rağmen siyasi bir kuvvet olarak varlıklarını sürdürdüler. II. Bayezid'in oğullarının babalarının tahtını ele geçirmek için giriştikleri mücadele esnasında Turgutlular, Karaman ilindeki diğer oymak beyleri gibi (Yapaoğlu, Gebelioğlu, Tatar beylerinden Ali Bey ve diğerleri) Şehzade Ahmed'in en güvendiği taraftarları arasında yer aldı. Bu tarihte Turgutlular'ın en büyük beyleri Mûsâ, Mahmud ve Mehmed beylerdi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Bayezid babasından sonra hükümdar olabilmek için 1559'da isyan

hareketine giriştiğinde ordusunda Turgutlular da vardı. Muhtemelen bunların başında Turgut oğlu Pîr Hüseyin Bey bulunuyordu. Şehzade Bayezid başarı gösteremeyerek 12.000 kişilik ordusuyla İran'a kaçtı. 976'da (1568-69) Turgutlu Pîr Hüseyin Bey'in oğlunun adı Ilgın kazasında on beş bezirgânın öldürülmesi, mallarının gasbedilmesiyle ilgili bir hükümde geçer.

Safevî Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesine dair müellifi meçhul bir kaynakta 906'da (1500-1501) Erzincan'da Safevî şeyhi İsmâil'in huzuruna gelenler arasında Karamanlı müridlerin de bulunduğu bildirilmektedir. İsmâil, şah olduktan sonra 918'de (1512) Turgutoğulları'ndan Mûsâ Bey'e gönderdiği Türkçe bir mektupta Karamanlı Ahmed Ağa'nın isteğiyle hareket olunmasını ve onunla söz birliği edilerek vuku bulan hadiselerin bildirilmesini yazmıştı. Şah İsmâil'in ölümünden beş yıl sonra (935/1528-29) Tahmasb'in emîrleri arasında Turgutoğlu Hasan Sultan'ın adına rastlanır. Hasan Sultan, Tahmasb'in Horasan seferine katıldı. Hasan Sultan'dan başka yine aynı aileden Kasım Ali Bey de adı geçen hükümdarın hizmetinde bulunuyordu. Şehzade Bayezid'in emîrlerinden Pîr Hüseyin Bey şehzadeyle İran'a gitti ve orada kaldı. Safevî hizmetinde bunlardan başka Turgutlu beylerine rastlanmaz.

Turgutlular'ın İç İl'deki eski yurtları kaynaklarda Turgut ili adıyla anılır. XVI. yüzyılda Taşlık Silifke'de Turudlu adlı oymak yaşamaktaydı. Bu adın Turgutlu'nun "g" harfinin düşmesiyle aldığı şekil olduğundan şüphe yoktur. Böylece Turudlular, Turgutlular'ın İç İl'de kalmış bir kolu, onların oturdukları yer de Turgut-ili olabilir. Turgutlular'ın ova bölgesindeki yurtları da Turgut adını taşır. Bu yörenin Akşehir gölünün kuzeyinden başlayıp Lârende'nin (Karaman) batısındaki şimdi Kâzımkarabekir denilen (Kasaba / Gaferiyat / Mahmudlar) kasabaya ve yöreye kadar uzandığı görülmür. Turgut'un idarî merkezi de Akşehir gölünün doğusunda aynı adı taşıyan köydür. Bayburt ise II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde Turgut'a bağlı bir nahiye idi. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde burası bir kaza haline getirildi. Bayburt'un Ereğli'nin güneyinde ve Karaman'ın doğusundaki topraklardan meydana geldiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda Turgut'ta yaşayan Atçeken oymakları şunlardır: Çepni, Alayuntlu, Yamanlu, Erdoğdu (Erdoğdu Bey Turgutlu'dan), Varsaklar, Pîri Bey nökerleri, Mahmudlar, Toy Dünderlu vb. Turgut ilinde timar sistemine

bağlı oymaklar da vardı. Bunların başında büyük Yapalu oymağı geliyordu. Yavuz Sultan Selim devrinde Turgut'un hâne nüfusunun 2888, vergi nüfusunun 4462 kişi olduğu tesbit edilmektedir. 1000 (1591-92) yılında Turgut kazasında oymak, köy, mahalle ve ekinliğin sayısı elli dört olup 78.000 akçe at vergisi ödenmekteydi.

Turgutoğulları Konya bölgesinde sosyal eserler meydana getirmişlerdir. Bilhassa Turgut Bey'in torunu ve Emîr Şah Bey'in oğlu Pîr Hüseyin Bey çok eser yaptırmıştır. Konya'nın Sarayönü kazasında bir cami (810/1407-1408), Ilgın'da bir cami (826/1423), Konya'da Kalenderler için zâviye (832/1429), yine aynı şehirde kendisi için bir türbe (835/1431) inşa ettirmiştir. Bunlardan başka Konya'da dârülhuffâz, mescid ve mektep yaptırdığı, Ilgın'a bağlı Mahmudhisar köyündeki Didiği Sultan Zâviyesi'ne gelir tahsis ettiği bilinmektedir. Yine Turgutoğulları'ndan Ömer Bey'in Kadınhanı'nda bir zâviyesi vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Åşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 160, 183, 186, 215, 216; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 218, 222, 318; II, 568, 642, 660, 782; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII, 275, 303, 307; a.e., Millet Ktp., Ali Emîri, nr. 32, VIII, vr. 23^b, 24^a, 40^{a-b}, 49^b; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279-80, I, 315, 370, 511; II, 16, 41, 53-54, 56-57; Şikâri, *Karaman Oğulları Tarihi*, s. 42; Feridun Nâfiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 20, 21, 23; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 51-52; a.mlf., "Turgut Oğulları", *İA*, XII/2, s. 120-122; Zeki Oral, "Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", *VD*, III (1956), s. 32-64.

FARUK SÜMER

TURHAN, Mümtaz

(1908-1969)

Son dönem Türk fikir adamı
ve sosyal bilimci.

Erzurum'da doğdu. Sekiz yaşında iken ailesi Rus işgali yüzünden Kayseri'ye göç etti. İlk ve ortaokulu Kayseri'de, lise öğrenimini Bursa'da başlayıp Ankara'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Maarif Vekâleti'nin açtığı imtihanı kazanarak 1928'de psikoloji öğrenimi için Almanya'ya gitti; Berlin ve Frankfurt üniversitelerini bitirdi. 1935 yılı sonunda Türkiye'ye döndü ve Edebiyat Fakültesi Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nde doktor asistan olarak göreve başladı. Yüz ifadelerinin yorumlanmasına ilişkin deneysel araştırma-

siyla 1939'da doçentliğe yükseldi. Yapısal bütünlüğün algısı ve zihinsel kavrayışı belirlendiğini ileri süren Gestalt teorisi Turhan'ın teorik yaklaşımında etkili oldu. Buna göre bir öğenin hangi bütünsel yapı içinde yer aldığı, o öğeye dikkat edilip edilmeyeceğini ya da onun algılanma biçimini etkiliyordu. Almanya'da iken Gestalt psikolojisinin kurucusu Max Wertheimer'den öğrenim gören Turhan, Gestalt teorisinden hareket edip yüz ifadelerinin yorumlanmasında belirli bir heyecan ifadesini algılamanın o ifadenin nasıl bir psikolojik ortamda gözlemlendiğine bağlı olarak değiştiğini ortaya koydu. Meselâ bir korku ifadesinin, eğer ortamdaki hâkim heyecan keder ise gözlemci tarafından kederden ayrı bir heyecan ifadesi şeklinde algılanması ihtimali düşüktü. 1944-1948 arasında Cambridge Üniversitesi'nde yaptığı, kültür değişimleriyle ilgili araştırmanın hareket noktası Erzurum köylerinde 1936-1942 yıllarında yaz tatillerinde yaptığı gözlemlerdir. *Kültür Değişimleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* adlı bu kitapta Mümtaz Turhan kendi alan çalışmalarını, kültür antropolojisi literatüründeki sonuçları, Lâle Devri'nden Meşrutiyet döneminin sonuna kadar büyük şehirlerde meydana gelen değişimlere ilişkin verileri göz önünde tutarak kültür değişimlerinin psikolojik analizini yaptı ve kültür değişmelerini etkileyen faktörleri belirledi. Özellikle anlama faktörü üzerinde durup serbest ve mecburi kültür değişmelerinin değişen toplumun istikrarı açısından farkını ortaya koydu. 1949-1951 yılları arasında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonu'nda Türkiye temsilcisi olarak görev yapan Mümtaz Turhan 1950'de profesörlüğe yükseltildi. Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nün başında bulunan Wilhelm Peters'in 1952'de ayrılmasından sonra kürsü başkanı oldu. E. P. Hollander, W. R. Miles ve H. Reed'i birbiri arkasından kürsüye getirerek buranın bilimsel niteliğini güçlendirdi. Edebiyat Fakültesi'nde 1960 yılında Sosyal Antropoloji Kürsüsü'nün kurulmasını ve Amerika Birleşik Devletleri'nden getirttiği C. W. M. Hart'ın başkanlığına tayin edilmesini sağladı. Üniversitedeki görevi yanında Türk Psikoloji Cemiyeti, Pedagoji Cemiyeti, Sosyoloji Cemiyeti, Muallimler Birliği, Türk Ocağı ve Türkiye Turist Cemiyeti'nin üyesi olan Turhan 1 Ocak 1969'da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Mümtaz Turhan, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren toplumsal yapısı ve kültürü Batı medeniyetine yönelip değişen Türkiye'de kültür değişimleri problemini sos-

yal psikoloji açısından inceleyen ilk bilim adamıdır. Bu alandaki öncü araştırmasıyla "kültür değişimleri" sözünü problemin kavramsal adı olarak Türk diline katmıştır. Turhan'ın Türk düşünce hayatına yaptığı etkinin özgünlüğü onun üç boyutlu düşünce oluşumundan ileri gelir. Birincisi, Berlin Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra Frankfurt Üniversitesi'nde deneysel psikoloji doktorası yapması, ikincisi kültür değişimleri problemini sosyal psikoloji açısından incelemesi ve Cambridge Üniversitesi'nden ikinci bir doktora derecesi alması, üçüncüsü de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Batılılaşma süreci içinde modernleşme ve ekonomik kalkınma meseleleri üzerinde kafa yoran bir düşünür olmasıdır. Deneysel psikolojinin kazandırdığı bilimsel muhakeme, sosyal psikolojinin ve kültür antropolojisinin inceleme teknikleri ve Türkiye'nin bilime dayanan bir sosyal yapıya kavuşması meselesine duyduğu ilgi onun zihin yönelişini biçimlendirmiştir. Mümtaz Turhan Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılında on beş yaşındaydı. İstiklâl Savaşı'na katılamayacak kadar küçüktü, fakat Anadolu'nun bağrında düşman çizmesi görmenin ne olduğunu bilecek yaşta idi. Bu sebeple kişiliği vatan sevgisine ve bağımsızlığa inançla şekillenmiştir. Avrupa'daki öğrenim yıllarında bilimin sosyal işlevini kavramış, bilim zihniyetinin Avrupa toplumlarının sosyal yapısını rasyonel, verimli ve etkin işleyişine kavuşturduğu kanısına varmıştır. Yüzeysel bakanların Avrupa'da görüp hayranlık duyduğu her şey onun gözünde bilimin toplum yaşayışını etkilemesinin sonucudur. Turhan, millet oluşumunu güçlendirici kurumları kurma ve ekonomik kalkınmayı sağlama çabalarının başarıya ulaşabilmesi için bilime dayanmanın gerekliliğini vurgulamıştır.

1960'tan sonra sağ-sol çatışmalarının şiddetlendiği yıllarda ülkenin geleceğine ilişkin kaygıları onu belki de hiç yapmak istemeyeceği bir işe, gündelik siyasete ışık tutmaya yönelmiştir. Bilimsel yaklaşımı ön plana çıkaran bir etki odağı oluşturma gayretiyle Tarık Buğra ile birlikte çıkardığı *Yol* dergisinde yazılar yazdığı gibi "Yol'un Görüşü" başlığı altında başmakalelerden birçoğunu kaleme almıştır. Bununla birlikte öğretim faaliyetlerinde ve bölüm elemanlarıyla ilişkilerinde bilimin dışına çıkmamıştır. Karakteri bilim zihniyetiyle yozlaştırıldığı için bilim ahlakının vazgeçilmezliğine inanıyordu. Çünkü bilim zihniyeti onda sadece akademik çalışma sırasında başvurulan bir metot değil hadiseler ve me-

Mümtaz Turhan

selelere bakışını belirleyen bir kafa yapısı idi. Bilime ve sistemli araştırmalara dayanmayan genel sözlerle ve muhakemeden yoksun duygusallıkla ileri sürülen düşüncelere tahammülü yoktu. Bir doktrine bağlanmanın entelektüelliğin şartıymış gibi görüldüğü bir dönemde fikirlerine karşı çıkanlarla konuşma zemini bulamamış, onun objektif ve soğuk kanlı rasyonel düşünce biçimi kendisini ideolojik yaklaşımla desteklemek isteyenlere yabancı kalmıştır. Toplumsal yapıyı, bilime dayanarak rasyonel işleyişe ve bütün milletin kalkınmasına imkân verecek etkinliğe kavuşturmayı hedefliyordu. Turhan'a göre bilim ve yurt severlik arasında bir karşıtlık ya da uzaklık yoktur. Hatta bilimsiz vatan severliğin bir anlamı kalmamıştır. *Millet* dergisinin Ocak 1943 sayısında çıkan "Niçin Milliyetçiyiz?" başlıklı yazısına şu yalın cümleyle başlar: "Bizim milliyetçiliğimiz mensup olduğumuz millete bağlılığı, sevgiyi ifade eder." Turhan, vatana bağlılık etrafında birleştirici bir duygu ve iradeden ibaret olan milliyetçiliğin hedefi olarak Türk milletinin en ileri medeniyete sahip tam bir millet haline gelmesini göstermiştir.

Mümtaz Turhan bütünselci yaklaşımını kültür değişimleri probleminin çözümlenmesinde de kullanmış, başka bir kültürden alınan kültür öğesinin çoğu zaman alıcı kültürde aynı işlevi görmediğini vurgulamıştır. Alınan kültür öğesi alıcı kültürün diğer öğeleriyle ilişki içinde verici kültürdeki biçimini değiştiriyor ya da başka bir işlev kazanıyordu. Her kültürde değişmeye direnen sert noktalar bulunduğu, çok defa sert noktaların kültürde en önemli öğeler olmaktan ziyade sembolik anlam taşıyan hassas noktalar olduğuna işaret etmiş, kültürün bütünsel yapısı değişmeden yeni kültür öğelerini parça parça eski kültüre eklemenin hayal kırıklığı yarattığını göstermiştir. Eski yapı yeni kültür

öğelerini kendine uyduruyor, bu sebeple bireylerin zihniyeti ve toplumun işleyişi aynı kalyordu. Turhan'ın analizine göre bu hayal kırıklığının doğurduğu aşağılık duygusu kültürün kendini savunma ve seçici olma gücünü kaybetmesine, değişmelerin rastgele yapılmasına, kültür öğeleri arasında ortaya çıkan tutarsızlıkların toplumsal işleyişi bozmasına yol açıyordu.

Avrupa'ya yönelişte ve Türkiye'nin değişiminde bilimi kavramadan ve bilime toplumsal işlevini kazandırmadan bir yere varılamayacağını vurgulayan Mümtaz Turhan, bu görüşüyle Avrupa kavramını kendinden önce Avrupa'yı görüp etkilenen bütün siyaset ve fikir adamlarından farklı bir ağırlık noktasına oturtmuştur. Modernleşmede bilimin yanında hukuk ve demokratik hürriyeti önemli görmüş, Türk düşünce hayatının ve ülke yönetiminin dikkatini bu noktaya ısrarla çekmeye çalışmış, bu çabasının mantık temelini açıklamıştır. Hem bilimsel araştırmacıların hem de bilim zihniyetli uzman meslek adamlarının ve uygulamacıların yetişmesine imkân sağlamak için eğitimde köklü bir değişimi gerekli görmüş, bu işin uzun vadeli olduğunu belirtmiştir. Değişimin önce üniversite düzeyinde öğretim ve araştırmanın niteliğini yükseltme noktasından başlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Öğretmenler de üniversitelerde yetişeceğine göre ilk ve orta öğretimin kalitesi üniversitenin kalitesine bağlıdır. Ayrıca kaliteli üniversitelerde yetişecek uzman meslek adamları ve uygulamacılar, araştırmacı bilim adamlarının verileri ışığında toplum hayatının etkinliğini ve ekonomik verimliliğini yükseltecek, sonuçta artan malî güç ilk ve orta öğretime daha büyük yatırımlar yapmayı kolaylaştıracaktır. Bu sebeple ilk şart olarak yurt dışına sistemli biçimde her öğrenim dalında yoğun sayıda öğrenci gönderilmesini ve onların dönüşlerinde etkinlikle çalışacakları araştırma enstitülerinin yabancı uzmanlar yönetiminde kurulmasını önermiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da modern çağı başlatan yeni bilim zihniyetini kavrayamadığını ve zamanında bu gelişme yoluna giremediği için geri kaldığını, dolayısıyla güçsüzleştiği ve sonuçta ortadan kalktığını söylemiştir. Türk milletinin kendini yeniden inşa etmek zorunda kaldığını belirtmiş ve birleştirici bir millet sevgisiyle bilime dayanmanın tek çare olduğunu ifade etmiştir. Mümtaz Turhan iki bakımdan Ziya Gökalp çizgisinin devamıdır. Birincisi, bilime dayanarak toplum kurumlarının değişen ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yenileştirilmesi, ikincisi aydın ve halk bütünlüğünün sağlanması, modern millet yapısının bir gereği olarak bütün milleti birleştirecek bir millî kültürün oluşturulmasıdır. Ölümünün otuzuncu yılında Ziya Gökalp hakkında *Türk Yurdu* dergisinde çıkan yazısında (Kasım 1954) Turhan, Ziya Gökalp'in bıraktığı yerdenden devam etmenin idraki içinde, "Millî oluşun tarihi seyrini çizen hadiseleri birbirine bağlamak zaruretini duyan bir ilim adamı için Ziya Gökalp'siz bugünkü Türkiye'yi düşünmek çok güçleşir" demiştir.

Mümtaz Turhan'ın şahsiyetinde bir mimari eserin hayranlık uyandıran sağlam yapısı ve estetik âhengi vardı. Hassas bir gözlemci olduğu halde kısa süreli izlenimlerine göre hareket etmezdi. Davranışlarının ortaya çıktığı şartları ve zaman boyutundaki gelişmesini dikkate alır, böylece kanaatlerini kontrol ederdi. Sıradan insanları şiddetli tepkilere sevk edebilecek durumlarda tepkisini hissi bir üslupla değil karşısındakinin aklını kullanarak anlayabileceği ve kabul edebileceği biçimde dile getirirdi. Başkalarının hata ve kusurlarını bakan zarafetle birleşen tatlı bir babacanlıkla, bazan da üzüntü çizgisi taşıyan sabır ve anlayış dolu bir sessizlikle karşılarıydı. Mütevazı ve kibardı. Tevazu gerçekten büyük bir insanın tabiiiliğinden ve sadeliğinden ibaretti. Kibarlığı yapmacıktan uzak, hassas, iyi kalpli ve mert bir insanın düşünceliği olarak kendini belli ediyordu. Bencilikten arınmış, olgun bir ağır başlılık kendi iç dünyasını kolayca açmayan, fakat başkalarınıninkine de karıştırmaya özen gösteren bir şahsiyete sahipti. Fikirlerini söylerken ses tonundan düşünmeye devam ettiği anlaşılır ve insan farkına varmadan onunla birlikte düşünmeye başlardı. Yanındakilere, yetiştirmekte olduğu gençlere ne vatan millet sevgisinden ne ahlaktan ne de bilim zihniyetinden söz etmiş, tutum ve davranışlarıyla, düşünce biçimiyle, eserleriyle örnek olmaya çalışmıştır.

Mümtaz Turhan'ın şahsiyetinde bir mimari eserin hayranlık uyandıran sağlam yapısı ve estetik âhengi vardı. Hassas bir gözlemci olduğu halde kısa süreli izlenimlerine göre hareket etmezdi. Davranışlarının ortaya çıktığı şartları ve zaman boyutundaki gelişmesini dikkate alır, böylece kanaatlerini kontrol ederdi. Sıradan insanları şiddetli tepkilere sevk edebilecek durumlarda tepkisini hissi bir üslupla değil karşısındakinin aklını kullanarak anlayabileceği ve kabul edebileceği biçimde dile getirirdi. Başkalarının hata ve kusurlarını bakan zarafetle birleşen tatlı bir babacanlıkla, bazan da üzüntü çizgisi taşıyan sabır ve anlayış dolu bir sessizlikle karşılarıydı. Mütevazı ve kibardı. Tevazu gerçekten büyük bir insanın tabiiiliğinden ve sadeliğinden ibaretti. Kibarlığı yapmacıktan uzak, hassas, iyi kalpli ve mert bir insanın düşünceliği olarak kendini belli ediyordu. Bencilikten arınmış, olgun bir ağır başlılık kendi iç dünyasını kolayca açmayan, fakat başkalarınıninkine de karıştırmaya özen gösteren bir şahsiyete sahipti. Fikirlerini söylerken ses tonundan düşünmeye devam ettiği anlaşılır ve insan farkına varmadan onunla birlikte düşünmeye başlardı. Yanındakilere, yetiştirmekte olduğu gençlere ne vatan millet sevgisinden ne ahlaktan ne de bilim zihniyetinden söz etmiş, tutum ve davranışlarıyla, düşünce biçimiyle, eserleriyle örnek olmaya çalışmıştır.

Eserleri: Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tetkik (İstanbul 1941), **Kültür Değişmeleri** (İstanbul 1951), **Marifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri** (İstanbul 1954), **Garplılışmanın Neresindeyiz?** (İstanbul 1958, 1980), **Toprak Reformu ve Köy Kalkınması** (İstanbul 1964), **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma** (İstanbul 1965), **Üniversite Problemi** (İstanbul 1967). Ayrıca E. Kretschmer'den **Beden Yapısı ve Karakter** (İstanbul 1942), W. Peters'ten **Ergenlik ve Delikanlılık Çağı** (İstanbul 1944), D. Krech ve R. S. Crutchfield'den **Cemiyet İçin-**

de Fert (I-II, İstanbul 1970) adıyla çeviriler yapmıştır. *Psychologische Forschung, Psychologische Beitrage, Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, Sosyoloji Dergisi* gibi yayınlarda deneysel psikoloji, sosyal psikoloji ve kültür değişmelerine ilişkin makaleler yayımlanmış, *Millet, Kültür Haftası, Bilgi, İstanbul, Sebülürreşâd ve Türk Yurdu* dergilerinde eğitim, sosyal hayat, fikir ve sanat meseleleriyle, kültür ve medeniyetle ilgili yazılar yazmıştır (makalelerinin listesi için bk. Korkmaz, I, 737-738; Küçük, s. 137-147). Bilim zihniyetini tanıtmak, entelektüel ve sosyal meselelerin incelenmesine bilimin objektif yaklaşımını getirmek amacıyla kendisinin 1957'de çıkarmaya başladığı *Ölçü* dergisi ancak dört sayı yayımlanabilmiş, dergilerdeki yazılarından bir kısmı kitaplarının bazı bölümlerini oluşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, II, 761-765; Hasan Küçük, *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan*, İstanbul 1977; Yılmaz Özkapınar, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, İstanbul 1998, s. 12-38; a.m.f., *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*, Ankara 1999, tür.yer.; a.m.f., *Mümtaz Turhan*, Ankara 2002; Murat Yılmaz, "Mümtaz Turhan", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce V: Muhafazakârlık* (haz. Ahmet Çiğdem), İstanbul 2003, s. 192-203; Abdullah Korkmaz, "Mümtaz Turhan", *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler* (haz. M. Çağatay Özdemir), Ankara 2008, I, 703-738; Ülker Akkutay, "Mümtaz Turhan'ın Maarif Konusundaki Görüşleri", *DTCFD, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan* sayısı (1982), s. 17-52; Süleyman Büyükkaracı, "Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın 'Garplılışmanın Neresindeyiz' Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25. Yıl özel sayısı (Konya 2000), s. 15-29; Ayşe Azman, "Niyazi Berkes-Mümtaz Turhan: Türk Modernleşmesine İki Bakış", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, IV/1, Ankara 2001, s. 29-46.

YILMAZ ÖZKAPINAR

TURHAN SULTAN

(ö. 1094/1683)

IV. Mehmed'in annesi vâlide sultan.

Rus asıllı olup 1627'de doğduğu ve on iki yaşında Kırım Tatarları'na esir düşerek Kör Süleyman Paşa tarafından Kösem Sultan'a hediye edildiği söylenir. Hatice Turhan ismini kendisine Kösem Sultan'ın verdiği ileri sürülmüşse de Osmanlı tarihçisi Uşşâkizâde İbrâhîm duyumlarına dayanarak Turhan (Tarhan) ismini önce, Hatice ismini sonra aldığı yazmıştır (*Zeyli Şekâik*, s. 612). Kaynaklarda adı Turhan Hatice, yeni araştırmalarda Hatice Turhan şeklin-